

ЎТМИШГА НАЗАР

3 ЖИЛД, 11 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

ТОМ 3, НОМЕР 11

LOOK TO THE PAST

VOLUME 3, ISSUE 11

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

«Ўтмишга назар» илмий журнали тахририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет научного журнала «Взгляд в прошлое»
Editorial board of the scientific journal Looking into the past

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Зияева Доно Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчехра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети, Қозоғистон

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Гоффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор,
Самарқанд давлат тиббиёт институти

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қарши муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
профессор, Телави давлат
университети, Грузия

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Республикаси
Фанлар академияси

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Дипломатия академияси,
Қозоғистон Республикаси

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор,
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Россия ФА, Санкт-Петербург
Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор,
Давлат тарихи институти, Қозоғистон

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Ал-Фаробий номидаги Қозоғистон
Миллий университети, Қозоғистон

Хайдаров Муродилла Махмуталиевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон миллий университети

Алиева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

Талапов Бахриддин Алижанович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Наманган давлат университети

Одилов Аброр Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1. Фирюза Мухитдинова ЯНГИ УЙГОНИШ ДАВРИ: ДАВЛАТ ТИЛИНИНГ ЯНГИЛАНГАН НУФУЗИ ВА МАҚОМИ.....	4
2. Дилшод Комолов ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СУД ТИЗИМИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ТАРИХИ.....	10
3. Отабек Алимардонов МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОННИНГ МАЛАЙЗИЯ БИЛАН ХАЛҚ ДИПЛОМАТИЯСИ АЛОҚАЛАРИ.....	17
4. Abdixalik Abdulkarimov QORAQOLPOG'ISTON QISHLOQ XO'JALIGI 1960-1980 YILLARDA: ODAMLAR, VOQEALAR, UMIDLAR.....	26
5. Зафарбек Абдуллаев ТУРКИСТОНДА ҲОКИМИЯТ БОШҚАРУВ ТИЗИМИ: ЗИДДИЯТ ВА ЕЧИМЛАР.....	33
6. Санжар Ахмедов АБДУРАЗЗОҚ САМАРҚАНДИЙНИНГ “МАТЛАИ САЪДАЙН ВА МАЖМАИ БАҲРАЙН” АСАРИДА ТЕМУРИЙЛАРНИНГ МАДАНИЯТГА МУНОСАБАТИ ТАВСИФИ.....	39
7. Лайло Бегимкулова АМИР ТЕМУР ВАФОТИНИНГ ДАСТЛАБКИ КУНЛАРДАГИ СИЁСИЙ ЖАРАЁНЛАРДА ШАЙХ НУРИДДИН ВА ШОҲМАЛИКЛАРНИНГ ТУТГАН ЎРНИ.....	47
8. Гулшод Авалова ТИЛ – ХАЛҚ ТАРИХИНИ БИЛИШ ВОСИТАСИ СИФАТИДА.....	55
9. Гулчехра Рахимова БУХОРО ВИЛОЯТИДАГИ САНОАТ КОРХОНАЛАРДАГИ ИҚТИСОДИЙ МУАММОЛАРНИНГ ОҚИБАТЛАРИ.....	60
10. Иродахон Тишабаева ЎЗБЕКИСТОНДА МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ (1960-1990 йиллар).....	70
11. Феруза Файзиёва РОССИЯ ИМПЕРИЯСИ МУСТАМЛАКАЧИЛИК ШАРОИТИДА БУХОРО АМИРЛИГИДА ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ЖАРАЁНЛАР ВА ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ МАСАЛАЛАРИ.....	78
12. Равшан Хомитов ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛАТЛАРАРО БАРҚАРОРЛИКНИ ТАЪМИНЛАШГА ҚАРАТИЛГАН ДАВЛАТ СИЁСАТИ (1991 - 2020 йй.).....	83

ЎТМИШГА НАЗАР ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST

Дилшод Пулатович Комолов,
Қашқадарё вилоят халқ таълими ходимларини
қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш ҳудудий
маркази “Ижтимоий-иқтисодий фанлар” кафедраси
доценти в/б., тарих фанлари номзоди
E-mail: dilshod.komolov.79@bk.ru

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СУД ТИЗИМИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ТАРИХИ

For citation: Dilshod P. Komolov, HISTORY OF FORMATION OF THE JUDICIAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. Look to the past. 2020, vol. 11, issue 3, pp.10-16

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2020-11-2>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикаси суд тизимининг шаклланиш тарихи ва суд ҳокимиятининг мустақиллигини таъминлаш борасида амалга оширилган ислохотлар тарихий манба ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар таҳлили асосида ёритиб берилган. Судларнинг ихтисослашуви ва ихчамлаштириш орқали фуқароларнинг конституцияда белгилаб қўйилган ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини амалда қафолатлашга қаратилган давлат сиёсати очиб берилган.

Калит сўзлар: судья, конституция, кодекс, қонун, ислохот, инстанция

Дилшод Пулатович Комолов,
Кашқадарьинский областной региональный центр
переподготовки и повышения квалификации работников
народного образования кандидат исторических наук,
и. о. доцента кафедры “Социально-экономических наук”
E-mail: dilshod.komolov.79@bk.ru

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

АННОТАЦИЯ

В данной статье описывается история становления судебной системы Республики Узбекистан и проведенных реформ для обеспечения независимости судебной власти на основе исторических источников и анализа нормативно-правовых актов. Раскрывается государственная политика, направленная на обеспечение на практике закрепленных в Конституции прав, свобод и законных интересов граждан посредством специализации и упорядочения судов.

Ключевые слова: судья, конституция, кодекс, закон, реформа, инстанция.

Dilshod P. Komolov,
Kashkadarya regional centre of retraining
public education personnel and developing their
qualification Candidate of Historical Sciences, docent
department of “Socio-Economic sciences”
E-mail: dilshod.komolov.79@bk.ru

HISTORY OF FORMATION OF THE JUDICIAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

ABSTRACT

This article describes the history of the formation of the judicial system of the Republic of Uzbekistan and the reforms carried out to ensure the independence of the judiciary based on historical sources and an analysis of regulatory legal acts. The article reveals the state policy aimed at ensuring in practice the rights, freedoms and legitimate interests of citizens enshrined in the Constitution through the specialization and ordering of courts.

Index Terms: judge, constitution, code, law, reform, instance

1. Долзарблиги:

Давлат бошқарувини янада ривожлантиришнинг устувор йўналишларидан бири суд тизимини изчил демократлаштириш, суд ҳокимиятининг мустақиллиги тўғрисидаги конституциявий нормаларга қатъий риоя этилишини таъминлаш ҳисобланади. Ўтган йиллар давомида судни ҳокимиятнинг мустақил ва алоҳида тармоғи сифатида ташкил этиш, уни ўтмишдаги жазолаш органидан инсон ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилувчи ҳамда ишончли ҳимоя қилувчи давлатнинг чинакам мустақил институтига айлантириш бўйича салмоқли ишлар амалга оширилди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев томонидан суд тизими тузилмасини тубдан такомиллаштириш борасидаги қатор фармонларнинг қабул қилиниши қайд этилган вазифаларни амалга оширишдаги муҳим қадам бўлиб, мазкур соҳадаги давлат сиёсатини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтарди. Ҳозирги суд-ҳуқуқ соҳасида амалга оширилаётган ўзгаришлар жараёнида давлатчилик тарихининг ажралмас қисми бўлган суд тизими тарихини ўрганиш ва тадқиқ этиш тарих фани олдида турган долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

2. Тадқиқот методологияси:

Мақола умум қабул қилинган тарихий методлар: тарихийлик, қиёсий-мантиқий таҳлил, кетма-кетлик, холислик тамойиллари асосида ёритилган бўлиб, унда Ўзбекистон Республикаси суд тизимининг шаклланиш тарихи тарихий манбалар ва соҳага тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида тадқиқ этилди. Суд тизимининг айрим жиҳатлари У.Мингбоев, Х.Бобоев, Ф.Муҳитдинова, М.Рустамбоев, У.Тухташева каби ҳуқуқшунослар томонидан амалга оширилган тадқиқотларда ёритиб берилган бўлиб, тарихчилар томонидан махсус тадқиқот сифатида ўрганилмаган. Ҳолбуки, суд тизимининг шаклланиши тарихи ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий ислохотлар билан узвий боғлиқликда ўрганишни, суд тизимининг босқичма-босқич ривожланиш жараёнларини умумлаштириб, сабаб ва оқибатларини қайд этган ҳолда мажмуавий тарзда ёритиб беришни тақозо этади.

3. Тадқиқот натижалари:

Ўзбекистонда мустабид совет ҳокимияти ҳукм сурган ўтган асрнинг етмиш йили давомида судлар ҳукмрон партия ва тоталитар тузумнинг жазоловчи қуроли сифатида фаолият юритди. Фақат мустақилликка эришганимиздан сўнг конституция ва қонунларда суд ҳокимиятининг қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимиятлардан, сиёсий партиялардан, бошқа жамоат бирлашмаларидан мустақил ҳолда иш юритиши белгилаб қўйилди.

Мустақиллик йилларида суд тизимининг шаклланиш тарихи уч даврга бўлинади:

- биринчи давр 1991-2000 йиллар;
- иккинчи давр 2001-2016 йиллар;
- учинчи давр 2017 йилдан кейинги йиллар.

Суд тизими тарихининг биринчи даври давлат мустақиллиги эълон қилинган кундан бошланди. 1991 йил 31 августда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасининг мустақиллик асослари тўғрисида”ги қонуннинг 5-моддасида давлат ҳокимиятининг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятига бўлиниши тартибида қурилиши баён этилган эди [1, Б.35]. Кейинчалик ушбу тамойил 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 11-моддасида янада мустақамлаб қўйилди. Конституциянинг XXII-боби суд ҳокимиятига бағишланган бўлиб, 106-116 моддаларни қамраб олади. Конституциянинг 107-моддасида Ўзбекистон Республикасининг суд тизими беш йил муддатга сайланадиган Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди, Ўзбекистон Республикаси Олий суди, Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди, Қорақалпоғистон Республикасининг Олий суди, Қорақалпоғистон Республикасининг хўжалик судидан, шу муддатга тайинланадиган вилоят судлари, Тошкент шаҳар суди, туман, шаҳар ва хўжалик судларидан иборат эканлиги баён этилган эди [2, С.37-38].

Конституцияга асосан Ўзбекистон Республикаси суд тизими дастлабки даврда уч йирик тармоққа бўлинган ҳолда фаолият юритди. Яъни Конституциявий суд, Олий суд ҳамда Олий хўжалик суди. Ушбу судлардан Конституциявий суд ва Олий хўжалик суд ватанимиз тарихида илк бор ташкил этилди.

Ўзбекистон Республикаси суд тизими миллий-давлатчилик, маъмурий-худудий бўлинишга мос келади ҳамда тузилиши жиҳатидан туман, вилоят ва республика бўғинларидан ташкил топган.

Совет ҳокимияти ҳукм сурган даврда Ўзбекистонда Конституциявий суд мавжуд эмас эди. Мустақил Ўзбекистоннинг 1992 йилда қабул қилинган конституциясининг 108-109 моддаларида Конституциявий суднинг ташкил этилиши ва ваколат доираси белгилаб берилди. Шу асосда 1993 йил 6 майда [3, Б.16-28] ва кейинчалик эса янги таҳрирда 1995 йил 30 августда “Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида”ги қонунлар қабул қилинди [4, Б.88-97]. Конституциявий суд таркибидаги судьялардан бири Қорақалпоғистон Республикаси вакили ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди жинойи ва фуқаролик ишларни юритиш соҳасида суд ҳокимиятининг олий органи сифатида иш юритди. 1993 йил 2 сентябрда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасининг судлар тўғрисида”ги қонунида Ўзбекистон Республикаси Олий суди, ҳамда унинг ўрта ва қуйи бўғинлари сифатида Қорақалпоғистон республикаси Олий суди, вилоятлар, туман ва шаҳар судларининг ташкил этилиши ҳамда ваколатлари белгилаб берилди [5, Б.115-150].

Шунингдек, ҳарбий судлар ҳам ташкил этилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1992 йил 28 февралдаги “Ҳарбий трибуналлар ва ҳарбий прокуратура органлари тўғрисида”ги фармони билан собиқ Туркистон ҳарбий округи ҳарбий трибунали тугатилиб, унинг ўрнида Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ҳарбий суди ташкил этилди [6, С.89-92]. 1992 йил 3 июлда Ўзбекистон Республикаси Олий суди таркибида Ҳарбий ҳайъат таъсис этилди. Ҳарбий судларга нисбатан энг юқори суд инстанцияси Ўзбекистон Республикаси Олий суди бўлиб, унинг таркибига Ҳарбий ҳайъат киради. Ҳарбий судлар фаолиятини янада такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 23 сентябрдаги «Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий судини ташкил қилиш тўғрисида»ги Фармониға мувофиқ Қуролли Кучлар Ҳарбий суди негизида Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий суди ташкил этилди ва илк бор ҳарбий округлар ҳарбий судлари ташкил этилди. Ўзбекистон Республикаси ҳарбий судлари тизими Ўзбекистон Республикаси Олий суди Ҳарбий ҳайъати, ҳарбий суди, округ ва худудий ҳарбий судлардан иборат таркибда ташкил этилди.

Хўжалик судларнинг вужудга келиши бевосита мустақиллик даври билан боғлиқдир. Совет даврида эса иқтисодий низолар суд томонидан эмас, балки ижроия ҳокимиятининг махсус органи — СССР Давлат арбитражи деган ягона тизимға кирувчи Давлат арбитражи томонидан қўрилар эди. Мустақил Ўзбекистонда хўжалик судлари тизимининг ҳақиқий суд ҳокимиятининг ажралмас қисми сифатида шаклланиши 1991 йилнинг 20 ноябрдан

бошланади. Ана шу санада «Ҳакамлик суди ва хўжалик низоларини кўриш тартиби тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонуни қабул қилинди [7, Б.65-66]. Мазкур қонун мулк шаклидан қатъи назар, хўжалик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлашга қодир бўлган мустақил суд органининг дастлабки ҳуқуқий асоси сифатида хизмат қилди. Бирмунча кейинроқ ушбу судлар хўжалик судлари деб ном олди ва уларнинг ҳуқуқий мақоми Ўзбекистон Республикаси Конституциясида, «Судлар тўғрисида»ги қонунда, Хўжалик процессуал кодексида мустаҳкамланди.

Ўзбекистон Республикасининг Олий хўжалик судининг ўрта бўғини сифатида Қорақалпоғистон республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳрида хўжалик судлари ташкил этилди. Вилоятлар таркибидаги туман ва шаҳарларда хўжалик судлари тузилмади.

Суд тизими тарихининг иккинчи даври 2001 йил 1 январдан бошланади. Бунга Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2000 йил 14 августдаги «Ўзбекистон Республикаси суд тизимини такомиллаштириш тўғрисида»ги Фармони ва 2000 йил 14 декабрда қабул қилинган «Судлар тўғрисида»ги янги таҳрирдаги қонун асоси бўлиб хизмат қилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2000 йил 14 августдаги «Ўзбекистон Республикаси суд тизимини такомиллаштириш тўғрисида»ги фармонига биноан одил судловнинг сифатини ошириш мақсадида мавжуд умумий юрисдикция судлар негизида қўйидаги ихтисослашган судлар ташкил этилди: Қорақалпоғистон Республикаси фуқаролик ишлари бўйича Олий суди, вилоятлар, Тошкент шаҳар ва туманлараро фуқаролик ишлари бўйича судлари; Қорақалпоғистон Республикаси жиноят ишлари бўйича Олий суди, вилоятлар, Тошкент шаҳар ва туман (шаҳар) жиноят ишлари бўйича судлари.

Мазкур Фармон суддаги ишларнинг адолатли ва ўз вақтида кўриб чиқилишини таъминлаш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш мақсадида судларни янада ихтисослаштирилишига қаратилган эди. 2001 йил 1 январдан бошлаб Ўзбекистон Республикасида фуқаролик ишлари ва жиноят ишлари бўйича судлар алоҳида тарзда фаолият кўрсата бошлади.

Республикада амалга оширилган судларнинг ихтисослаштирилиши судлар томонидан илгари йўл қўйиб келинган хатоларнинг объектив сабабларини бартараф этиш учун амалга оширилган эди. Судьялар ўзларининг ихтисослашувига қараб қонунларни ва суд амалиётини анча чуқур ўрганиш имкониятига эга бўлишди. Бундан ташқари, Адлия вазирлиги жиноят ишлари ва фуқаролик ишлари бўйича судьяларни қайта тайёрлаш юзасидан алоҳида дастурларни ишлаб чиқди. Шундай қилиб, судьялар ихтисослашуви тўғрисидаги фармон суд-ҳуқуқ ислоҳотини амалга ошириш соҳасидаги йирик қадам ҳисобланди.

Суд тизимини ислоҳ этиш «Судлар тўғрисида»ги қонунни қайта кўриб чиқиш заруриятини долзарб қилиб қўйди. Иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 2000 йил 14 декабрдаги тўртинчи сессияси ушбу қонуннинг янги таҳририни қабул қилди [8, С.267-298]. Мазкур қонундаги асосий янгилıklarдан бири умумий юрисдикция судларининг ихтисослашуви - фуқаролик ва жиноят ишлари бўйича мустақил судлар ташкил этилишини жорий қилишдан иборат бўлди.

Жиноят-процессуал ва Фуқаролик процессуал кодексларга ўзгартиришлар киритилиши судлар ихтисослашуви жорий этилишининг мантиқий давоми бўлди. Шундай қилиб, суд тизими шаклланишининг иккинчи даврида ишларни судларда кўриб чиқишнинг бирмунча такомиллаштирилган процессуал тартиби белгиланди.

Суд тизими шаклланиши тарихининг учинчи даври 2017 йилдан бошланди. Бунда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2017 йил 7 февралдаги «2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги фармоннинг қабул қилиниши муҳим рол ўйнади. Ҳаракатлар стратегиясидаги иккинчи устувор вазифа қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилишга бағишланган эди [9, Б.12-14]. Шунга асосан 2017 йил 21 февралда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикаси суд тизими тузилмасини тубдан такомиллаштириш ва фаолияти самарадорлигини ошириш чора-

тадбирлари тўғрисида”ги фармони қабул қилинди ва суд тизимида ўзгаришлар амалга оширилди[10]. Хусусан, 2017 йил 1 июндан Ўзбекистон Республикаси Олий суди ва Олий ҳўжалик суди бирлаштирилди. Фуқаролик, жиноий, маъмурий ва иқтисодий суд иш юритуви соҳасидаги суд ҳокимиятининг ягона олий органи - Ўзбекистон Республикаси Олий суди ташкил этилди.

Авваллари мавжуд бўлган суд ҳокимиятидаги икки олий орган - Олий суд ва Олий ҳўжалик суднинг параллел фаолият юритиши қонун ҳужжатлари талабларини бир хилда қўлланишини таъминлай олмади, бир-бирига ўхшаш масалалар юзасидан турлича қарорлар қабул қилинишига олиб келди. Аҳамиятли жиҳат шундаки, ушбу ислоҳот суд тизимини бошқаришдаги бир-бирини такрорловчи функцияларни бартараф этишга ҳамда ягона суд амалиётини шакллантиришга олиб келди.

Шунингдек, маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишга ваколатли бўлган янги суд тизимининг шакллантирилиши алоҳида аҳамият касб этади. Илк маротаба давлат органлари ва уларнинг мансабдор шахслари ғайриқонуний ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан фуқароларнинг судга шикоят қилиш ҳуқуқининг конституциявий кафолатларини амалга оширишни таъминлашга хизмат қиладиган Ўзбекистон Республикаси Олий судининг маъмурий ишлар бўйича судлов ҳайъати, Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар маъмурий судлари, туман (шаҳар) маъмурий судлари ташкил этилди.

Ҳарбий судлар тизимида ҳам жиддий ўзгаришлар юз берди. Ҳарбий судьяларнинг Мудофаа вазирлиги штатига киритилганлиги, ушбу вазирлик ижро ҳокимияти органи ҳисобланиши туфайли суд ҳокимияти мустақиллигининг, унинг фаолиятини ташкил этишнинг асосий тамойилларига мувофиқ келмас эди. Шу боис, Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий суди, округ ва ҳудудий ҳарбий судлар штат бирликлари Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари таркибидан Ўзбекистон Республикаси Олий суди тизимига ўтказилди. Ўзбекистон Республикаси Олий судининг Ҳарбий ҳайъати тугатилиб, маъмурий ишлар бўйича судлов ҳайъати ташкил этилди.

Замонавий талаблардан келиб чиқиб, шунингдек тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимини янада такомиллаштириш мақсадида Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳўжалик судлари тегишли тартибда иқтисодий судлар этиб ўзгартирилди. Бунда мамлакатнинг иқтисодий салоҳияти ва тадбиркорлик субъектларининг ортиб боришини ҳисобга олган ҳолда ишларни биринчи инстанцияда кўриб чиқишга ваколатли бўлган 71 та туманлараро, туман (шаҳар) иқтисодий судлари ташкил этилди.

Фармон қабул қилингунга қадар бўлган даврда ҳўжалик судлари фақат вилоят марказларида фаолият юритар, айрим туманлар вилоят марказидан узоқда жойлашгани сабабли тадбиркорлар даъво аризасини берган пайтдан низо судда кўриб чиқилгунга қадар вилоят марказига бир неча маротаба қатнашга мажбур бўлаётган эди. Бу эса уларнинг моддий харажат ва ортиқча вақт сарфлашларига сабаб бўлаётган эди. Шу боис туманлараро, туман(шаҳар) иқтисодий судлар ташкил этилди.

Умуман олганда, маъмурий ва иқтисодий судларнинг ташкил этилиши вилоят марказидан узоқ ҳудудларда истиқомат қиладиган фуқароларнинг, шу жумладан тадбиркорларнинг суд ҳимоясига эришиш даражасини оширди.

Суд тизимини ислоҳ қилишга қаратилган кенг қамровли чораларга қарамасдан, суд фаолиятида ҳозирги кунга қадар сақланиб келаётган муаммолар ушбу соҳадаги ислоҳотларни давом эттириш заруратини келтирибчиқармоқда эди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 июлда “Судлар фаолиятини янада такомиллаштириш ва одил судлов самарадорлигини оширишга доир кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармоннинг қабул қилиниши суд-ҳуқуқ тизимини такомиллаштириш ва либераллаштиришда муҳим рол ўйнади[11].

Мазкур фармон мамлакатимизда суд тизимининг ташкилий-ҳуқуқий шаклини замон талаблари ва халқаро стандартлардан келиб чиққан ҳолда такомиллаштириш, суд

ҳокимиятининг чинакам мустақиллигини таъминлашда давлат сиёсатининг асосий устувор йўналишлари белгилаб берди. Хусусан, бугунги кунда вилоятларда фуқаролик, иқтисодий, жиноят ишлари бўйича судларнинг тузилмавий жиҳатидан алоҳида-алоҳида фаолият юритиши амалиётда муайян муаммоларни келтириб чиқараётган эди. Судларнинг тарқок бўлганлиги фуқаролар ва тадбиркорларнинг сарсон бўлишига, суд ишлари бўйича ягона амалиётнинг шаклланмаслигига сабаб бўлаётган эди. Масалан, Франция, Италия, Канада, Жанубий Корея, Қозоғистон, Беларус ва бошқа давлатларда ўрта бўгин умумий юрисдикция судлари фуқаролик, жиноят ва иқтисодий ишлар бўйича ягона суд сифатида фаолият юритади. Шундай экан, бугунги куннинг талаби суд тизимини оптималлаштириш орқали судларнинг фуқаролар учун очиклигини таъминлашдир.

Юқоридаги фармонга сосан 2021 йил 1 январдан суд тизимида бир қатор ташкилий-тузилмавий ўзгаришларни амалга ошириш ҳақида сўз юритилган эди. Жумладан, вилоят ва унга тенглаштирилган фуқаролик ишлари бўйича, жиноят ишлари бўйича судлар ва иқтисодий судлар негизида судьяларнинг қатъий ихтисослашувини сақлаб қолган ва суд ишларини юритиш турлари бўйича алоҳида судлов ҳайъатларини ташкил этган ҳолда Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар умумий юрисдикция судларини ташкил этиш кўрсатиб ўтилган эди.

Бундан ташқари, суд тизимига 2021 йил 1 январдан бошлаб ортиқча суд босқичларини бекор қилиш орқали «бир суд – бир инстанция» тамойили жорий этилмоқда. Яъни, туманлараро, туман (шаҳар) судларининг қарорларини вилоят даражасидаги судлар томонидан апелляция тартибида, апелляция тартибида кўрилган суд қарорларини эса Олий суд томонидан кассация тартибида қайта кўриб чиқиш, кассация тартибида кўриб чиқилган ишлар бўйича суд қарорларини эса Олий суд раиси, Бош прокурор ва уларнинг ўринбосарлари протестига кўра кассация тартибида такроран кўриб чиқиш назарда тутилмоқда.

Мазкур қоидалар шахсларга қулайлик яратиш ва улар оворагарчилигининг олдини олиш мақсадида белгиланган бўлиб, шунинг ўзиёқ фармоннинг нақадар халқчиллигини, унда шахснинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш биринчи ўринга қўйилганини англатади.

Ҳозирданок, етакчи олимлар, тажрибали ҳуқуқшунослар ва халқаро экспертлар ушбу тамойилнинг юртимизда жорий этилиши фақат ижобий ҳолат экани, бунинг натижасида судлар мустақиллиги янада мустаҳкамланиши, бир судда фақат бир босқичнинг бўлиши ишларни холис кўриб чиқишга замин яратиши, суд қарорларини кейинги босқичларда сифатли ва қисқа муддатларда кўриб чиқиш, йўл қўйилган хатоларни тез фурсатда бартараф этиш имкониятлари вужудга келишини таъкидлашмоқда.

4.Хулоса:

Мустақиллик йилларида суд тизими тарихини ўрганиш юзасидан шундай хулосага келиш мумкинки, судлар шаклланиш жараёнида бир қанча тарихий босқичларни босиб ўтди. Истиклолнинг дастлабки ўн йиллигида суд тизимини шакллантириш юзасидан назарий-ҳуқуқий асослар ишлаб чиқилди. Илк бора совет даври конституцияларидан фарқли равишда мустақиллик давридаги конституция ва қонунларда судлар ҳокимиятнинг алоҳида ва мустақил тармоғи эканлиги эътироф этилди. Суд тизими тараққиётининг иккинчи даврида ихтисослашув амалга оширилди. Дастлаб жиноят, фуқаролик, кейинчалик эса маъмурий судларнинг ташкил этилиши судьяларнинг ўз йўналиши бўйича профессионаллашувига ёрдам берди, судлар томонидан хато ҳукм ва қарорларнинг қабул қилинишини камайишига олиб келди. Суд тизими тарихидаги учинчи даврда эса судларни ихчамлаштириш жараёни юз берди. Дастлаб, 2017 йилда юқори, 2020 йилда эса ўрта бўгин судларининг ихчамлаштирилиши ҳақида норматив ҳужжатларнинг қабул қилиниши фуқароларнинг сарсонгарчилик, оворагарчиликларни камайтиришга ва одил судловни таъминлашга қаратилган эди. Бир сўз билан айтганда, суд соҳасидаги тизимли ислохотларнинг амалга оширилиши ва ҳаётга тадбиқ этилиши мамлакатимизда инсон ҳуқуқларининг таъминланишига ва аҳолининг адолатга ишончи ортишига туртки бўлмоқда.

Иқтибослар / Сноски / References:

1. 1.Ўзбекистоннинг янги тарихи. 3-китоб. Мустақил Ўзбекистон тарихи//Тузувчилар: Н.Жўраев, Т.Файзуллаев ва бошқ. – Т.: Шарқ, 2000. – 560 б. [New history of Uzbekistan. Book 3. History of independent Uzbekistan // Compilers: N.Juraev, T.Fayzullaev and others. - T.: Sharq, 2000. - 560 p.]
2. Конституция Республики Узбекистан. Т.: Ўзбекистон. 1992. - 48 с. [Constitution of the Republic of Uzbekistan. –Т.: Uzbekistan, 1992.- 48 p.]
3. 3.Ўзбекистоннинг янги қонунлари: (Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн иккинчи чақириқ ўн иккинчи сессиясида қабул қилинган қонун ва қарорлар). Сон 8. – Т.: Адолат, 1994. - 360 б. [New laws of Uzbekistan: (Laws and resolutions adopted at the twelfth session of the Supreme Council of the Republic of Uzbekistan of the twelfth convocation). Number 8. –Т.: Adolat, 1994. - 360 p.]
4. 4.Ўзбекистоннинг янги қонунлари. Сон 11. –Т.: Адолат, 1996. - 176 б. [New laws of Uzbekistan. Number 11. –Т.: Adolat, 1996. - 176 p.]
5. 5.Ўзбекистоннинг янги қонунлари: (Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн иккинчи чақириқ ўн учинчи сессиясида қабул қилинган қонун ва қарорлар). Сон 9. –Т.: Адолат, 1995. - 224 б. [New laws of Uzbekistan: (Laws and resolutions adopted at the thirteenth session of the Supreme Council of the Republic of Uzbekistan of the twelfth convocation). Number 9. –Т.: Adolat, 1995. - 224 p.]
6. 6.Мирзаев Т. История становления, развития трибуналов и законодательства о военных судах на территории Узбекистана. // Бюллетень Верховного суда Республики Узбекистан. №2-3. –С. 89-92. [Mirzaev T. History of the establishment, development of tribunals and legislation on military courts in the territory of Uzbekistan. // Bulletin of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan. №2-3. –P. 89-92.]
7. 7.Полвон-зода А.А., Абдумажидов Ғ.А. Ўзбекистонда суд ҳокимияти: ислохотлар даври. – Ташкент.: Адолат, 2002. -368 б. [Polvon-zoda A.A., Abdumajidov G'.A. Judiciary in Uzbekistan: a period of reforms. - Tashkent.: Adolat, 2002. -368 p.]
8. 8.Ведомости Олий Мажлиса Республики Узбекистан. Т.: Типография Управления делами аппарата Президента Республики Узбекистан. №1-2. - 432 с. [Vedomosti of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan. Т.: Typography of the Office of the President of the Republic of Uzbekistan. №1-2. -432 p]
9. 9.Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони. –Т.: Адолат, 2018. -112 б. [Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On the action strategy for further development of the Republic of Uzbekistan." –Т.: Adolat, 2018. -112 p.]
10. 10.Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси суд тизими тузилмасини тубдан такомиллаштириш ва фаолияти самарадорлигини ошириш чоратадбирлари тўғрисида”гифармони. // “Халқ сўзи” газетаси, 2017 йил 22 феврал, №38 (6732) сон. [Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to radically improve the structure and efficiency of the judicial system of the Republic of Uzbekistan." // “Xalq so'zi” newspaper, February 22, 2017, №38 (6732)]
11. 11.Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Судлар фаолиятини янада такомиллаштириш ва одил судлов самарадорлигини оширишга доир қўшимча чоратадбирлар тўғрисида”ги фармони.// “Халқ сўзи” газетаси, 2020 йил 25 июль, №156(7658) сон. [Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On additional measures to further improve the work of courts and increase the efficiency of justice" .// “Xalq so'zi” newspaper, July 25, 2020, №156 (7658)]

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

LOOK TO THE PAST

№11 (2020)

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000